



VASRÁCS.
TERVEZTE: MÁNCZOS ZOLTÁN.

KÉPZŐMŰVÉSZETI
FŐISKOLA.

NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS.

IRTA: MIHALIK GYULA.

MAI TÁRSADALMUNK fokozott érdeklődéssel kíséri az iparművészet fejlődését; jelentősége folyton növekszik s mindinkább közeledünk ama felfogáshoz, mely az iparművészettel, mint a világ közgazdasági versenyének egyik elsőrangú tényezőjével vet számot.

Azokra nézve, kik a nemzetközi versenyben szerepet akarnak vinni, nem közömbös, hogy ma, az átalakulás, forrongás korszakában, mely irányban indul meg a művészeti fejlődés, mely talajba eresztí gyökereit, mely forrásból szívja táplálékát a fejlődő iparművészet.

A legutóbbi kiállításokon, melyeken a számottevő kulturnépek iparművészete kelt egymással versenyre, meggyőződhattünk arról, hogy az a művészet, mely a többitől eltérő formanyelven, bizonyos faji jelleggel felruházva lépett a küzdőterre, elsősorban számíthatott a művészethez értő közönség körében elismerésre.

Ez a tapasztalat magyarázza — helyesebben: indokolja — azt, hogy minálunk mind szélesebb körben hódít ama felfogás, mely a mi iparművészetünknek föllendülését a magyar nemzeti jellegnek érvényesülésétől várja.

A magyarul gondolkodó és érző fők ezen tisztán közgazdasági felfogásnál nem állapodnak meg, hanem tovább menve következtetéseikben, az iparművészetnek nemzeti irányban való fejlődésében a magyar kultúra egy fontos tényezőjét látják, melynek más kultúrákkal egyetemben az a fontos szerepe, hogy faji jellegünknek megfelelő közműveltségnek megteremtésével szellemi önállóságunkat az európai idegen kultúrákkal szemben megacélozza s azoktól függetlenné tegye.

Előre kellett ezeket bocsátanom, mert az iparművészeti társulat népművészeti kiállítása ezen eszmének hordozója. Mint ilyen, határköve a multnak, irányt mutat a jövőnek, ezért megy eseményszámba azoknak a tuda-

tában, kik érzik az eljövendő magyar művészetet. Mi, kik a „Magyar Iparművészet“ hasábjain a múlttal számolva készítjük elő a jövőt, a magyar nép művészetének gyümölcseiből hintjük a magot az eljövendő nemzeti művészet — tudjuk, hogy termékeny — talajába.

A művészet, melynek a „népi“ jelzőt adjuk, ma már úgyszólván egészen a múlté. A közlekedés gyorsasága, a gyárpar rohamos fejlődése, a munkaidő drágulása s a bolti portéka olcsósága, mind hozzájárultak ahhoz, hogy ez a művészet, mely a falu csendjében, idegen áramlatok hódító erejétől védett területen tudott megélni, teljes pusztulásnak induljon. Mondhatjuk, hogy csupán emlékek azok, miket a gyűjtők buzgósága ment meg a feledéstől, s hogy az a múlt, amit így felfedünk, alig száz éves, hiszen jól tudjuk, hogy a falu rendszerint minden száz évben újra épül, s ma már a korhadó kapukat, cifrán faragott kerítéseket a drótsövény, a himzést, csipkét a bolti pántlika s más egyéb olyan pótolja, minnek a nép lelkéhez semmi köze, s csak a zakatoló gépnek köszönheti létét. „Periculum in mora“ mondhatjuk joggal s amit ma még a romokból megmenthetünk, az holnap nyomtalanul elvész s vele a nép történetének egy lapja kallódik el.

Mert ebben a művészetben megtaláljuk a magyar népnek történetét. Nem azt, amelyik betűkkel íródott s az értelemhez szól, hanem azt, amelyet ma már értelmüket vesztett jelekkel rótt a fába, himzett bőrre, vászonra a népnek díszítő kedve, s mely a teremtő fantáziához, a művészi érzéshez szól. Az idő nyomtalanul suhant el felettük: a régi formák ma is újak, az újak ősiék: a kitorolhatetlen magyar faji jelleg foglalja össze őket.

A kalotaszegi darázsolások mértani formái ma is hasonlóképp északi rokonaink díszítő elemeihez; úgy kell hogy legyen, akkor is éltek már, mikor őseink együtt kóboroltak Ázsia pusztáin. Egy-egy virág, mely ott virít népünk ruházatán, szerszámján, bútorán, a hosszú vándorlásnak lehet emléke. Úgy szakasztotta le a hímes mezőről, ahol szívesen időzött; barátságos néptől kapta-e emlékébe, vagy zsák-

mány volt, mit úgy vitt el ellenségétől? — ma már nem tudjuk.

A kulturnépek művészetének formái is belejutnak a nép művészetébe. A régi nemesi kúriák fonói, a céhbéli mesteremberek munkái mind anyagot szolgáltatnak a nép formakincsének gyarapításához. Mindezt apróra kimutathatjuk a népművészet egyes termékein, s ha történelmet akarnánk írni, bő anyagra találnánk. Ez azonban tudományos kérdés, nem is tartozik itt reánk; nekünk művészeti tanulságokra van szükségünk oly mértékig, ameddig a rajzoló művészetről tollal a kezünkben elmélkedhetünk.

S itt vessünk egy pillantást a közelmúlt művészi kísérleteire. Azokra, melyeknek kitűzött céljuk a magyar stílus megteremtése volt. A díszítő formáknak egyszerű másolása — azoké a formáké, melyekről ma már nem tudjuk biztosan, magyarok-e, vagy úgy vettük át más népektől — nem vezethetett a kívánt eredményre. Idegen környezetbe kerültek, a technikai tökéletesség, a kifejlett kultúrák stílusáiból leszűrt művészi tanulságok béklyókat raktak szabad szárnyalásukra, ismeretlen anyagra kerülve eredeti rendeltetésük elveszett, a célnak szolgálni nem tudtak, a szerkezetbe nem illeszkedtek bele, szóval: a művészi tartalmuk ment veszendőbe.

Másként kell felhasználnunk a népművészetet, hogy a lényegét, éltető szellemét vegyük be a magyar művészetbe.

Rá kell utalnunk a díszítés keletkezésére. Iromba öltések a ruházaton; a rovásnak beszédes vonalkái; a fonásnak kezdetleges formái; a fegyver, a lószerszám díszjele, mely becsesebbé tette a tulajdont, tán első megnyilatkozásai a díszítő ösztönnek.

Aztán így fejlődik ez tovább. Más a vonalak menete a fán, más a fémen, más formákat találunk a bőrön, ismét másokat a vásznon. Ahogy a fém, fa, agyag, bőr vagy szövet engedelmessékedett a szerszámoknak, ahogy a szerkezetje alkalmas volt bizonyos formák befogadására, úgy alakult, formálódott a díszítőművészet is. A szövetnek strukturáján alapszik a „szálán varrott“, mely lehetővé teszi a nagyobb folthatásokat, a fának szálkás szerkezetje szük-

ségképen arra kényszerít, hogy vékony vonalakból építse fel a díszítményt s ahol nagyobb folthatásokra törekszik a nép, ott a spanyolozáshoz vagy ólmozáshoz nyúl, hogy a fa anyagán győzedelmeskedhessen.

Ez a művészet mindvégig függ az anyagtól, s ez a függés az életfeltétele. Ezért őszinte és becsületes.

A rutin, a gép, melyek fölöslegessé teszik az anyag tulajdonságainak ismeretét, ismeretlen előtte: s az a küzdelem, az anyaggal való megbirkózás az, ami lehetlenné teszi számára a felületességet, elmélyedésre, megfontolásra készíti, s munkájának azt a naiv bájt kölcsönzi, melyet a tervezők elvont papiros - művészetében oly gyakran nélkülözünk.

A két vászonszélből összevarrott ágyterítők varrása mentén, a háznak kiálló mestergerendáján, a kapubálványokon mindig díszítésre akadunk. Fontos szerkezeti elemek ezek, s a nép érzi, hogy jelentőségüket ott, ahol vele a használhatóságukon nem ejt csorbát, hangsúlyoznia kell. Így rendeli alá a díszítést a célnak is, melynek a díszítendő tárgy szolgál, mindig mértéket tud tartani, amikor a tárgynak használhatósága lebeg szeme előtt. Nem találunk faragottnyelű sulykot; avagy párnahéjat, melynek himzésén kellene pihentetni fejünket, ha használni akarnók. A népet veleszületett gyakorlati érzéke, józan gondolkozása megőrzi attól, hogy művészetét oly helyen pazarolja, ahova az nem való.

Ugyanazon elvek tiszteletét találjuk meg a magyar népművészetben és pedig a maguk természetes, szükségszerű kialakulásában, amelyeket eddig más kulturáktól tanultunk el, mint a modern művészi gondolkozás alapjait. Messze kerestük, amit itthon is megtalálhatunk volna.

A nép művészete ösztönszerűen alkalmazkodik az életviszonyokhoz, az éghajlati sajátosságokhoz. Ezt különösen a ház építésénél, elhelyezésénél láthatjuk. Megvan annak természetes oka, hogy a ház miért néz egyik keskeny oldalával az utcára, hogy ablaka miért tartja szemmel éppen a kapubejáratot s az udvar elejét. Hiszen a hosszoldalán érint-

kezik az udvarral, melyen az otthoni gazdasági munka főbb mozzanatai lejátszódnak, ablaka pedig a kapubejáratot őrzi, nehogy az idegen észrevétlenül juthasson be a házba.

A ház előtti kis kert a maga színes virágaival jóleső pihenőt nyújt a szemnek, de tán arra is való, hogy a beljebb került házat elválassza az utca lármájától, s portól, piszoktól megóvni segítsen fehérre meszelt falát. A virágok szeretete szint visz bele a magyar ember életébe, derűt kölcsönöz neki, az ablakában virító muskátlik a természetnek színeit lopják a négy fal közé, melyek között a pihenés óráit tölti. Folytatásuk a bútorok festése, a párnahéjak, ágyterítők, ruhaneműek színes himzése.

A díszítésben találkozunk néhány oly tulajdonsággal, mely a mi népünk művészi hajlandóságát másétól megkülönbözteti. Jellemző, hogy az egyes tárgyakon mindig ki tudja választani azt a helyet, mely legalkalmasabb arra, hogy díszítse. Veleszületett ösztönnel érzi, hogy hol áldozhat díszítő szenvedélyének anélkül, hogy ezzel a tárgy hasznavehetőségét gátolná, sohasem rejti el, de sohasem is tolja előtérbe a díszítést.

A díszítendő felületet rendszerint sűrűn és egyenletesen borítja ornamentummal (írások varrottas, fafaragványok), s ebben a tekintetben csak ott tesz kivételt, ahol ennek kivitele technikai akadályokba ütközik (szálánvarrott, bőrkivarrásos ködmen), de még ebben az esetben is arra törekszik, hogy nagy, erőteljesen körvonalazott foltokkal tagozza a felületet.

A síkformákat, melyeket díszítményeivel kitélt, a kisebb tárgyaknál azoknak alakja adja, de ott, ahol hosszabb sávokat kell ritmikusán ismétlődő elemekkel fednie (lepedőszélek, kézi mángorló), a területet rendszerint kisebb négyszögekre bontja, melyekbe díszítményeit aztán elhelyezi. Ilyenkor az egyes térkitöltések lazán függenek össze egymással, máskülönben az összefüggést egy egyenes, vagy hullámvonal állítja helyre, mely a ritmikusán tagozott díszítménynek úgyszólván összefoglalója.

A faragásokon, bútorfestéseken vagy cserépedények díszítésén sokszor látjuk, hogy

a virágos indás díszítmény egy cserépből, szívből vagy más formából nő ki (avagy egy madár tartja csőrében), s az egyes indák szeszélyesen kanyargó szárához tapadnak a levelek, virágok. Ezekben a részletekben, ahol a szimmetria törvénye sem köti, mégis megtaláljuk a díszítménynél annyira fontos egyensúlyt, mely a díszített és a szabadon hagyott felület között fennáll s az egésznek nyugalmat ad.

Az anyaggal, a szerszámmal való megbirkózás mindig meglátszik a népek művészi munkáin. A koromba mártott toll nyomát követő himzések vonalai épűgy, mint a fába metszett, sokszor darabos formák mutatják azt a küzdelmet, melyet az akarat viv meg a dacos anyaggal és szerszámmal.

Ez adja meg a népművészeti munkának azt a közvetlenséget és frisseséget, mely őket jellemzi, s megérteti velünk azt is, hogy a nép azért díszíti oly gondnal, szeretettel a maga holmiját, mert abban a gyorsan lepergő létnek hűségese kisérőjét látja, kit énjéből fakadó művészetének hímes virágaival teleszórni érdemes, mert lelkéhez kapcsolja, a saját énjének egy részévé avatja.

Írásban nehéz olyan tanulságokat leszögezünk, melyeknek nyelve a forma és a szín.

Egyes jellemző tulajdonságokra mégis utálhattunk. Hogy a művészi alkotó erő mint veszi hasznukat, mit szív fel magába, az az egyéntől függ s éppen ezért itt nem vállalkozhatunk arra, hogy a jövődö magyar iparművészetnek bármily halvány képét is megrajzolhassuk.

Beszélnünk csak tényekről lehet a művészetben; következtetéseinket is azokhoz kell fűznünk. S ha most jóleső megnyugvással megállapítjuk azt, hogy a magyar népművészetnek hatása már is érezhető egyik-másik iparművészünk munkáin; ha látjuk azt, hogy egyiket a famunkákon látható díszítő-formák naív vonalai ragadják meg; másik a varrottasok dús vonalaiban lelő örömét, egy harmadikat az arányok, a térnek művészi elosztása vonzza: úgy csak ismételhettük azt, amit már egyszer hangsúlyoztunk, hogy a magyar népművészetnek elhintett magja termő talajba hullott, s megvigasztalhat az a tudat, hogy ami a népnél veszendőnek indult, az majd újra feltámad, szebb, tökéletesebb formában, a magyar iparművészetben!



NÉPIES TEKNIKAI ELNEVEZÉSEK.

Darázsolás. A kalotaszegi kötényeken fordul elő. Először ráncba szedik, aztán a ráncokat hosszában átöltik, kockákba osztják s végül díszítménnyel kitöltik.

Írások varrottas. A nyers vászonra koromlébe mártott tollal felrajzolják (írják) a díszítményt, s ezt azután a vonalak mentén „sinyóros“ öltéssel kivarrják.

Szálán varrott. Keresztöltéssel készül úgy, hogy a vászonnak egy-egy keresztöltésen belül eső szálait megszámozzák (pl. egy keresztöltés 4—4 szálát fog át).

Vagdálásos. A vászonnál egyes kisebb közőket a szálak mentén kívágnak s az így keletkezett nyakakat ismét körülvarrják.

Puskaporozás. A fába, szarúba vagy kobakra bekarcolt vonalas rajzot nedves puskaporral bedörzsölik; ezáltal ez fekete színt kap. Vörös színt ugyanígy kapnak zinoberfestéssel, zöldet pedig összezúzott falevelekkel.

Spanyolozás. A díszítmény formáit fába vagy szarúba mélyen bevésik. Ezeket a mélyedéseket vörös, zöld, kék, fekete peccésviaszszal beöntik. A peccésviasz megdermedése után a fölős részt lekaparják.

Ólmozás. Úgy készül, mint a spanyolozás, csak hogy a mélyedések kitéltésére ólmot használnak.

Gurgulyázás. Az egyszínű mázzal bevont edény felületére a vonalas díszítményt a gurgulyával, egy tüllökforma szerszámmal írják. A tüllök hegye lyukas, belsejében híg máz van. A nyíláson kiömlő máz tapad az edény felületére.

Vésés (Sgralitto). A híg agyagpéppel leöntött (engobált) edényt megszáritják s azután színes mázzal öntik le, s ebbe, míg nedves, bekarcolják a vonalas rajzot, mire a díszítmény az engobréteg színében tűnik elő.

